

¹ Vagyis a brit misszió.

² Az Angliai Magyar Tanács.

87. JÁSZI OSZKÁR KÁROLYI MIHÁLYHOZ

(Worcester, Mass., 1945. június 13.)

Mélyen tisztelt Elnök Úr,

Május 22-i leveled csak tegnap érkezett ide, s nyilván keresztelte az én május 27-én Hozzád intézett leveletemet, és így nemegyszer szinte öntudatlanul vitatkoztunk egymással.

Mélyen bánt, hogy a Kegyelmes Asszony beteg, de remélem, hogy életereje s a nagy Ügy, melyben még fontosabb szerepe lesz, mint a múltban volt, mielőbb vissza fogják adni egészségét.

Köszönöm, hogy olyan őszintén fejezted ki gondolataidat, s ezt hasonló őszinteséggel akarom viszonzni, annál is inkább, mivel egyre gyakrabban vannak kapuzárási érzéseim. Követem tehát gondolataid sorrendjét:

1. Nagyon is érzem, hogy Neked ma odahaza van a helyed, mégpedig minél előbb. Tudom, hogy a feladat nehéz és hálátlan lesz, de a személyed nélkülözhetetlen. Szóban és írásban váltig hangsúlyozom, hogy a Te ellenőrzésed és iránytmutatásod nélkül nem lehet igazi átalakulás Magyarországon. De ehhez az is kell, hogy megfelelő táborkarod legyen, egy teljesen megbízható és bátor csoport. Mindent el fogok követni, hogy Vámbéryt rábírjam, hogy veled együtt menjen haza. Szeretném Czako Ambrót is a közeledben látni, aki egyike a legtisztább jellemeknek. Supka Géza, ma a Nemzeti Múzeum igazgatója, szintén régi megbízható barátom, akiben megbízhatok. Csécsy Imre is hű követőim volt. (Most a Huszadik Századot újítja fel.)

2. Az én egyéni pozíciómat, úgy látom, félreérted. Én nem kényelmi vagy biztonsági szempontból nem megyek haza, hanem mivel állampolgári esküöm ideköt, s mivel én Számotokra csak tehertétel volnék, kompromisszumokra alkalmatlan természetem folytán. Különben utolsó levelemben megjelöltem azt a szerepkört, melyet itthon, amerikai állampolgárságom fenntartásával, betölthetnék, de alig tudom elképzelni, hogy a mai magyar helyzet igazi intézői (a kulisszák mögött!) ebben a minőségben megtűrnének, mivel én sosem voltam bethlenista nacionalista, mint Szekfű képviselő úr, vagy mindenre kapható kloaka-zsurnalista, akik közül többet újra beengedtek az aklokhoz. Bármely munkát és veszélyt szívesen vállalok, ha azzal meggyőződésemet és elveimet szolgálhatnám. Eme korlátok között, kérlek, rendelkezéssel velem!

3. Ami bennünket a földreform kérdésében elválaszt, az nem a magántulajdon és a kollektív gazdálkodás ellentéte. Teljesen igazad van, hogy pusztá földosztással nem lehet a kérdést megoldani, hanem vezetés, modern technika és józan tervezettség kell. Amit én perhorreszkálok, az nem a kollektív gazdálkodás minél hatékonyabb előmozdítása, hanem ami az orosz kolhozrendszer eredetét és lényegét jelenti: a parasztok bekergetése fegyveres erővel az ún. szövetkezetekbe; sok százezrek halála ebben az új mesterséges osztályharcban; új jobbagység feudális urak helyett állami bürokraták ostromcsapásai alatt; a parasztság becsapása, akiknek földet ígértek, s militarizált gabonagyárakat adtak stb., stb. Ezen a gaz és otromba rendszeren később enyhítéseket tettek a szörnyű éhínség következtében, de a parasztság még mindig kizsákmányolt osztály, melynek a bürokrácia, a hadsereg és egy munkáselit fenntartására robotolnia kell. Tévedés itt magasabb kollektív szellemről beszélni. Az orosz parasztság nagy többségének fogalma sincs a kommunizmusról, és ha „szavaznak”, ezt éppoly mechanikusan teszik, mint a magyar falusi nép csendőri fedezettel.

Ha ezeket a módszereket fognátok alkalmazni odahaza, csak robbanás és végső nyomor következhetik be, mivel egy gyenge kis ország nem experimentálhat olyan tekintet nélkül, mint egy világbirodalom. S ezt a veszélyt nem lehet egy újabb úri huncutsággal elkerülni, és azt mondani a parasztnak, hogy a birtok a Te neveden van a telekkönyvben, tehát edd meg!

4. Az a „szabadság”, melyről az antifascista fronton beszélsz, az összes felszabadított országokban megvan. De mindenki fascistának lesz kikiáltva, akitől a rendszer fél. Régi ravasz burzsoákkal tudnak együttműködni, de Maniu¹ ki van közösítve, és Maček² is. Igazad van, hogy a régi rendszer nem térhet vissza, ameddig a mai orosz rendszer tart. De az új rendszer egyelőre csak orosz bajonetteken alapszik. A nagy probléma éppen az lesz, hogy képesek lesztek-e azt magyar népies erőkre felépíteni. Nagyon szomorú volna, ha egyszer és mindenkorra az oroszok kegyelméből élnénk!

5. Mindez a kritika nem jelenti azt, hogy nem osztanám teljesen és nyomatékosan azt a felfogásodat, hogy a baloldal egységfrontját meg kell őrizni minden erőnkkel. De tisztában kell lennetek azzal, hogy mi a valóság, s mi a Wunschtraum. Minden attól függ, hogy a szovjet mit akar. Akarja-e, hogy ez a mai, még csak plebiszcitumos demokrácia fejlesztesse és kiépíttessék. (Mert azon, úgy hiszem, nem kell vitakozni, hogy eddig semmiféle választás nem történt, hanem a pártok megegyezése a mandátumok felosztásában és jelöltjeik akklamálása lelkes népgyűléseken a kommunisták szigorú ellenőrzése alatt.) Vagyis minden attól függ, hogy mi fog néhány éven belül történni. Szabad, igazi pártélet fog-e következni, avagy orosz mintára formált egypártrendszer? Minden alkotómunka szervezési szabadsága, avagy kolhoz és a szakszervezetek államosítása? Független bíróság, avagy GPU? Igazi szabadságjogok, avagy alkotmányos fügefalevél a párt-diktatúra leplezésére?

Ezek az igazi alternatívák, és ezekre kell majd vigyáznotok! Én nem vagyok túlságosan pesszimista, mivel belátom, hogy közvetlenül a nagy katasztrófa után az oroszok csakis egy szigorúan ellenőrzött demokráciával, Horthy-tábornokokkal és a Vörös Hadsereg diktatúrájával kezdhették. Ami igazán fontos, az az, hogy el fognak-e tűrni egy, a mai orosz rendszertől különböző „demokráciát”.

6. Ezek a megfontolások okát adják egy további ellentétnek közöttünk. Én nem tartom Köstlert elsőrangú irodalmi géniusznak, bár a *Darkness at Noon*³ egy maradandó alkotás. Azonban gyakran a felszínen marad, s Gyuri fiam jól mondja, hogy nem tudott teljesen a pesti kávéházi szellemtől szabadulni, melyet Londonban és New Yorkban nem ismernek és filozófiai mélységnek minősítenek. Mégis: az ő legmélyebb problémája egy igazi probléma, melytől egész nyugati civilizációnk jövője függ. Ez a Nyugat és a bolsevista Kelet fundamentális ellentéte. Ha ezt az ellentétet nem tudjuk áthidalni egy magasabb szintézissel, akkor a harmadik világháború elkerülhetetlen. Márpedig ezt az ellentétet nem lehet valami újabb appeasement⁴ politikával áthidalni, hanem csakis az ellentétek becsületes, jóindulatú szembeállításával és értékeink felmérésével. Nekem tehát hiába mondják a „totalitarian liberals”: óh, vigyázzatok, hallgassatok, mivel Uncle Joe megharagszik. Ismerjétek el tehát, hogy a szovjet alkotmány a demokratikus fejlődés koronája és teljesítétek a bolsik összes kívánságait. Nyeljétek le mindent, hogy békét élvezetek. Hogy ez a tan mennyire rövidlátó, azt már a Hitler esetében is láttuk. Sztálin esetében nem kevésbé rövidlátó. Csak kölcsönös megértés, őszinteség és határozottság hidalhatja át azt az örvényt, amelynek a küszöbén áll a mi kultúránk. Tehát igenis rá kell mutatni arra, hogy az orosz politika machiavellizmusára nem lehet egy magasabb kultúrát felépíteni, éppoly kevésbé, mint egy erkölcsi mérték nélküli profit-gazdaságra. A Te példád nem komoly ellenérv. A jogos önvédelem nem tekinthető „piszkos fegyvernek”. Ellenkezőleg, az igazi erkölcsi törvény végrehajtása. Ezt nagyon világosan mutatom ki a

zsarnokgyilkosságról írt könyvemben, mely alighanem mindig kézirat fog maradni mai fáradt és blue hangulatomban.⁵ Amit Leon Blumról helyesen mondasz, az nem a Te, hanem az én felfogásomat erősíti.

Ellenben van Köstlernek egy az említettnél nagyobb hibája: szidja a bolsikat, de azért a lelkében megmaradt a kommunista világrend csodálójának, persze csak „erkölcsös eszközközel”, de nem látja, hogy a totális állam kérelhetetlenül erőszakhoz és az egyén elnyomásához vezet, és ő újabb utat nem tud ajánlani.

Ettől az erkölcstelen és fék nélküli realpolitikától félttem az új kísérletet. Valakinek, mint Diogenesnek, lámpával kellene járni Budapest utcáin: szabad, független és jót akaró embereket keresek, nem pedig üzletcsinálókat, hatalomtól részeseket, osztályharc-kurjongatókat vagy népbiztosokat. Ilyenek hiányában újra csak egy második Október következhetik, ezúttal nem feudális, de kommunista rémuralom alatt. Tehát az igazi októberi ellenzék feladata volna megvonni a határokat, teljesíteni az oroszok jogosult katonai és külpolitikai követelményeit, de vigyázni: eddig és ne tovább!

Ezen köztünk levő ellentétek dacára, melyeknek komolyságát nem kívánom leplezni, biztosítlak, hogy Veled együtt élvezni tudom a Sztálin-híd és egyéb szimbolikus átvezetések történelmi jelentőségét, ha nem is becsülöm túl azokat.

A bécsi nép humorérzékével már tudja, hogy azok még nem igazi realitások. Feleségemnek pl. bécsi barátai a következő anekdotát beszélték: A villamoskalauz kikiáltja az állomásokat: – Stalin Quai, früher Adolf Hitler Quai, früher Franz Josef Quai. – Majd meg más irányban haladva: Molotov Strasse, früher Hermann Goering Strasse, früher Prinz Eugen Strasse. A vonal végén mind az utasok kiszállanak, egy öreg zsidó kivételével, aki elaludt a helyén. A kalauz költögeti: Genosse Hebreer – früher Saujud – früher Kommerzialrat, wachen Sie auf! Endstation!⁷

Összegezésül: a forradalom végső sikere a Ti és Vámbéry hazatérésétől függ, körülvéve egy meggyőződéses, komoly és bátor táborakkal. Nem kevésbé fontos a magyar kisparasztság és földműves munkásság megszervezése, a saját maguk céljaik és életideáljaik, nem pedig rájuk diktált formulák szerint. (Boldogan volnék a Kovács Imrээк belső titkos tanácsosa, hogy képesek legyenek szembeszállni az ellenségeik és álszövetségeseik nyomásával.) Csak így születeth meg egy igazi szintézis az oroszok és a demokrácia között, mely ma még nem létezik.

Neked és a Kegyelmes Asszonynak erőt, egészséget és teljes sikert kíván a jó és nagy munkához a Fényes, az Ady és a Szabó Ervin szellemében, nyomasztó egyedüllétben is Veled tartó régi igaz barátod és bajtársad,

Jászi Oszkár

Óhazai barátainkról és rokonainkról semmi hír. Igaz-e, hogy Madzsar Pesten él?⁷

PIL 704. f. 81. ó. e. (eredeti)

¹ Iuliu Maniu erdélyi román politikus. 1906–1910 között képviselő, a román Nemzeti Párt, a forradalomban a Román Nemzeti Tanács vezetője. 1918 decemberében mint a nagyszebeni román kormányzótanács elnöke, Erdély Romániához csatolásának egyik elharcosa. 1928–30 és 1932–33 között román miniszterelnök, a Parasztpárt elnöke. A második világháború alatt és után a nyugati orientáció képviselője. 1951-ben hörgőben halt meg.

² Vladimír Maček horvát politikus. 1920-ban a Parasztpárt alelnöke, 1928-ban elnöke. 1939–1941 között mint miniszterelnök-helyettes nácibarát politikát folytatott. A háború alatt kollaboráns, de nem vett részt az usztasa kormányzatban. 1945–46-ban Párizsban, majd az USA-ban élt.

³ Sötétség délben.

⁴ Meghékélés, megalkuvás (angol).

⁵ Ezt a könyvet végül egy társszerző segítségével befejezte, és 1954-ben megjelent angolul. Magyarul azóta sem.

⁶ Sztálin rakpart, azelőtt Adolf Hitler rakpart, azelőtt Ferenc József rakpart. - Molotov utca, azelőtt Hermann Göring utca, azelőtt Prinz Eugen utca. - Héber elvtárs - azelőtt bűdös zsidó - azelőtt kereskedelmi tanácsos, ébredjen fel! Végállomás!

⁷ Madzsar József, Jászi sógora 1935-ben a Szovjetunióba emigrált, ahol később letartóztatták, lágerben halt meg, valószínűleg 1944-ben.

88. KÁROLYI MIHÁLY ZDENEK FIERLINGERHEZ

(London, 1945. június 14.)

Mon cher Fierlinger,

Ne pouvant établir contact avec mes compatriotes en Hongrie, je me trouve en très grandes difficultés et c'est pour cette raison que je me permets de vous demander de faire parvenir ma lettre ci-jointe à M. Mathias Rákosi à Budapest.

Voilà presque de deux mois que Budapest m'a élu comme membre de l'Assemblée Provisoire et que par les journaux et par la TSF on m'a rappelé, mais quand même que j'ai répondu par la BBC par les journaux et par les déclarations, je n'ai reçu aucune confirmation officielle de ceci, sans laquelle je ne puis faire des démarches nécessaires en Angleterre pour un exit permit.

Permettez moi de vous féliciter à l'occasion de votre nomination comme Président du Conseil. Cette nouvelle m'a rempli de joie personnellement et aussi de point de vue politique. Je vois dans votre nomination un gage que le Tchecoslovaquie deviendra un pays vraiment progressif et qu'elle introduira les réformes nécessaires pour établir une démocratie moderne. Aussi j'espère qu'avec votre sagesse vous trouverez moyen de calmer l'ultranationalisme, tellement dangereux et détrimentaire pour un rapprochement de nos deux pays. Du point de vue progressif il est essentiel que nous nous entendions. Notre collaboration avec la Russie Soviétique sera seulement vraiment effective si les contradictions entre les pays voisins seront éliminées. Un litige entre la Tchecoslovaquie et la Hongrie affaiblirait le bloc des amis de la Russie Soviétique si nécessaire pour l'avenir et l'harmonie entre nos pays et la Russie, car c'est la réaction qui profiterait de ce duel entre les pays limitrophes.

Je n'oublierai jamais quand avant votre départ en 1941 à Piccadilly Circus vous m'avez dit en me serrant la main: „vous verrez les Russes vont non seulement tenir, mais ils batront les Allemands et nous retournerons tous deux victorieux dans notre pays”. „Quel optimiste ce brave Fierlinger” - ai-je pensé alors. Et pourtant vous aviez raison. Le seul homme alors qui avait confiance dans l'Armée Rouge. Aussi chaque fois je passe sous les arcades de Piccadilly, je me souviens de vous.

Avec amitiés sincères et cordiales
votre

Károlyi

1 lettre ci-jointe¹

Je vous prie de transmettre mes meilleurs vœux à Ripka, Masaryk et Clementis. Le dernier message de Clementis m'a beaucoup tranquilisé.

PIL 704. f. 129. ó. e. (fogalmazvány)

*

Kedves Fierlinger barátom.

Minthogy nem tudtam felvenni a kapcsolatot magyarországi honfitársaimmal, nagy nehézségeim vannak, s ezért bátorítok Önt megkérni arra, juttassa el mellékelt leveletem Rákosi Mátyáshoz Budapestre.